

نقش سرمایه اجتماعی در میزان موفقیت تحصیلی (مطالعه موردی: شهر شهرضا)

فریدون وحید^۱، محمود اشراقی^۲، راضیه ولی^۲، زهرا ناجی^۳

چکیده:

میزان پیشرفت و توسعه کشورهای دارای رشد اقتصادی و اجتماعی در جهان معلول تأثیر متغیر مهمی به نام سرمایه اجتماعی است که به تازگی وارد ادبیات علوم اجتماعی و به ویژه جامعه‌شناسی و اقتصاد شده و در کنار سرمایه‌های فیزیکی و انسانی مورد توجه جدی قرار گرفته است. هدف اصلی این تحقیق بررسی نقش سرمایه اجتماعی و تأثیر آن در میزان موفقیت تحصیلی افراد است. با توجه به اهمیت سرمایه اجتماعی و نقش اساسی آن در پیشرفت و توسعه جوامع، این پژوهش نقش سرمایه اجتماعی را به عنوان عوامل تأثیرگذار بر موفقیت تحصیلی افراد در نظر گرفته و با بهره‌گیری از یک نمونه ۳۸۴ نفری از افراد ۱۵ تا ۶۰ سال در شهرستان

۱- استاد گروه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان (نویسنده مسؤول) f.vahida@gmail.com

۲- کارشناس ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان

۳- کارشناس ارشد دانشگاه گیلان

شهرضا به صورت تصادفی از طریق فرمول کوکران محاسبه کرده و به آزمون گذاشته است. ضریب آلفای بالای ۸۰ درصد کروناخ نشان از قابلیت اعتماد بالایی پرسشنامه این پژوهش در این بررسی بود. این تحقیق ضمن بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای تحقیق به روش پیمایش، فرضیه‌های تحقیق را به آزمون گذاشته و با بررسی ضرایب همبستگی بین متغیرهای اصلی پژوهش؛ بین میزان پیشرفت تحصیلی با سرمایه اجتماعی رابطه مثبت و معناداری ($\text{sig}=0/000$) وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: سرمایه اجتماعی، توسعه، پیشرفت تحصیلی، گرایش‌های مذهبی، شهرضا

مقدمه:

تعلیم و تربیت مورد توجه از دیر باز بشر بوده است و همواره با آفرینش انسان تلاش او برای دانستن و کشف محیط و پدیده‌های پیرامونش نیز شروع شده است. تحصیل به معنی دریافت آگاهی و حصول نتیجه بوده است. بنابراین در طول زمان این آگاهی دگرگونی زیادی را داشته و به اشکال و شیوه‌های متعددی در جوامع مختلف وجود داشته است. آنچه امروزه از آن به عنوان پیشرفت تحصیلی یاد می‌شود، متأثر از عوامل مختلفی است که در هر جامعه نیز بنابر ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی آن جامعه متفاوت است. متغیرهای زیادی پیشرفت تحصیلی افراد تحت تأثیر قرار می‌دهند که سرمایه اجتماعی افراد یکی از آنهاست که در این تحقیق بدان پرداخته می‌شود. تعاملات افراد در محیط اجتماعی با یکدیگر، رفتارهای والدین، جو خانوادگی در رشد اجتماعی و فرهنگی افراد موثر است. در جامعه سرمایه اجتماعی یکی از مهمترین و پایدارترین سرمایه‌ها به شمار می‌رود که ابعاد مختلف آن را در صداقت، اعتماد، مشارکت، همکاری، و همیاری، انضباط و قابل مشاهده است. هدف اصلی در این تحقیق بررسی نقش سرمایه اجتماعی افراد و تاثیر آن در میزان موفقیت تحصیلی است. با توجه به اهمیت سرمایه اجتماعی و نقش اساسی آن در پیشرفت و توسعه جوامع، این بررسی در صدد است تا با تبیین متغیرهای تأثیرگذار بر میزان پیشرفت تحصیلی و سرمایه اجتماعی گام مهمی در رفع مشکلات و معضلات جامعه بردارد.

سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از منابع و ذخایر ارزشمندی است که به صورت ذاتی و نهفته در روابط اجتماعی گروه‌های نخستین، ثانوی و در سازمان اجتماعی جامعه (نهادی های رسمی و غیر رسمی) وجود دارد. برخی از این ذخایر ارزشمند که گاه از آن به عنوان ارزش‌های اجتماعی یاد می‌شود عبارتند از: صداقت، حسن تفاهم، همدردی، دوستی، دلسوزی، همبستگی و.... به عبارتی دیگر "سرمایه اجتماعی مجموعه منابع مادی یا معنوی است که به یک جزء یا گروه اجازه می‌دهد تا شبکه پایداری از روابط کم و بیش نهادینه شده و شناخت متقابل را در اختیار داشته باشد" (بوردیو، ۱۹۹۲: ۲۱۹). بنابراین می‌توان سرمایه اجتماعی را مجموعه هنجارهای موجود در سیستم اجتماعی دانست که موجب ارتقای همکاری اعضای آن جامعه شده و موجب پایین آمدن سطح هزینه های تبادل و ارتباطات می‌شود.

بوردیو سرمایه اجتماعی را متمایز از سرمایه‌های اقتصادی، فرهنگی و نمادین می‌داند و برای آن خصلتی ساختاری و تعاملی قائل است. وی سرمایه اجتماعی را شبکه نسبتاً با دوامی از روابط کمابیش نهادینه شده توأم با شناخت و تعهدات از جمله اعتماد متقابل می‌داند که به عنوان منابعی بالفعل یا بالقوه، موجبات لازم را برای تحصیل کنش‌های فردی و یاجمعی کنشگران فراهم می‌سازد. بنابراین از نظر بوردیو ایجاد و اثر بخشی سرمایه اجتماعی، بستگی به عضویت در یک گروه اجتماعی دارد که اعضای آن مرزهای گروه را از طریق مبادله اشیاء و نهادها بنیان نهاده‌اند. این روابط ممکن است از طریق کاربرد یک نام مشترک (خانواده، ملت، انجمن، حزب، دین) و مجموعه ای کامل از کنش‌ها برای نهادینه کردن، نظیر مبادلات مادی و نهادی تضمین شود. (عبداللهی، موسوی، ۱۳۸۶: ۹).

از نظر باس، نظریه سرمایه اجتماعی باید معطوف به بسط قضایایی در مورد شرایطی باشد که تحت آن حکومت‌ها و اجتماعات محلی بتوانند برای نیل به اهداف مشترک تعاون و همکاری داشته باشند. از رویکرد وی، سرمایه اجتماعی تعیین‌کننده ترتیبات نهادی افقی است که تأثیر مثبتی روی ایجاد شبکه‌های اعتماد، اداره بهتر امور و عدالت اجتماعی دارد. عدالت اجتماعی دیکته‌کننده‌ی تکالیف و حقوق شهروندی است که خود تحت تأثیر سرمایه اجتماعی است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴ به نقل از باس، ۱۹۹۷: ۱)

کلمن سرمایه اجتماعی را انرژی های نهفته در جامعه می داند که سبب فعال شدن ارتباطات در میان مردم می شود. وی این منابع را اعتماد، همدلی، تفاهم و ارزش های مشترکی می داند که شبکه انسانی و اجتماعی را به هم متصل می سازد. او از اعتماد، اختیار، تعهدات، انتظارات و هنجارها به عنوان عناصر سرمایه اجتماعی یاد می کند (وحیدا و دیگران، ۱۳۸۳: ۲۰).

ادبیات تحقیق

درباره سرمایه اجتماعی در داخل و خارج از کشور تحقیقات بسیاری صورت گرفته است، بشیر تحقیقات در خارج از کشور صورت گرفته است، اما زمان زیادی از ورود مفهوم سرمایه اجتماعی به تحقیقات اجتماعی در ایران نمی گذرد. تحقیقات مربوط به این مفهوم در ایران از پراکندگی زیادی برخوردارند و هر کدام به جنبه های خاصی از این موضوع پرداخته اند. در این تحقیق با بررسی پیشینه تحقیقات گذشته می بینیم که تحقیقی دقیقاً با همین عنوان انجام نشده است، ولی تحقیقات مشابهی صورت پذیرفته است که بیشتر آن ها که قرابت معنایی نزدیکی با این تحقیق دارند، که اشاره ای به آنها می رود:

تحقیقی با عنوان "سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل گیری آن در شهر تهران" توسط ناطق پور و فیروزآبادی (۱۳۸۴) با هدف شناسایی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی انجام شده است که اهم نتایج آن عبارتند از این که تعهددینی، تحصیلات و مشارکت رسمی یکی از اعضای خانواده و غیر مهاجم بودن از جمله متغیرهای هستند که بیشترین تاثیر را بر سرمایه اجتماعی دارند و همچنین دارای همبستگی مستقیم و معناداری با سرمایه اجتماعی هستند.

تحقیق دیگری با عنوان "کیفیت زندگی شهروندان و رابطه آن با سرمایه اجتماعی در شهر مشهد" توسط نوغانی و همکاران (۱۳۸۷) با هدف بررسی متغیرهای تأثیرگذار بر کیفیت زندگی انجام شده است که در این تحقیق سرمایه اجتماعی را در دو عرصه خصوصی (روابط خویشاوندی و خانوادگی) عرصه عمومی مورد توجه قرار داده اند. نتایج تحقیق نشان داده که عرصه خصوصی در مقایسه با پیوندهای عرصه های عمومی از استحکام بیشتری برخوردار است و رضایت زندگی هم از طریق عرصه های عمومی و هم عرصه خصوصی قابل دسترسی است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که رضایت زندگی بیش از آن که مربوط به سرمایه اجتماعی عمومی باشد، مربوط به سرمایه اجتماعی خصوصی است.

مطالعات موسوی خامنه (۱۳۸۳) و ملاحسنی (۱۳۸۱) که به پیروی از استون (۲۰۰۱) مفهوم سرمایه اجتماعی را به عنوان یک مفهوم چند بعدی مرکب از شبکه‌های روابط، اعتماد و همیاری مورد سنجش قرار می‌دهند و یا پژوهش فیروزآبادی (۱۳۸۴) که بر اساس نظریات استون، پاکستون و پاتنام چهار مولفه آگاهی و توجه به امور عمومی، اعتماد، مشارکت رسمی و غیررسمی را به عنوان مولفه‌های سرمایه اجتماعی در نظر گرفته است، از جمله این تحقیقات است. اما برخی از این پژوهش‌ها ابعاد سرمایه اجتماعی را چنان گسترده و باز در نظر گرفته‌اند که دلالت‌های مفهومی سرمایه اجتماعی ابعادی فراتر از تعاریف شناخته شده در نظریه‌های مختلف را در برمی‌گیرد (خیرالله‌پور، ۱۳۸۳؛ مرجایی، ۱۳۸۳).

دیگر کارهای انجام شده در این حوزه، کارهای میری (۱۳۸۵)، مرجایی (۱۳۸۳)، خیرالله-پور (۱۳۸۳) و میرزاخانی (۱۳۸۰) است. علاوه بر پژوهش‌های مذکور، که مستقیماً به سرمایه اجتماعی پرداخته‌اند، مطالعات متعددی در این حوزه وجود دارد که هر چند مستقیماً مفهوم سرمایه اجتماعی را مد نظر نداشته‌اند، اما برخی از مولفه‌های آن از جمله اعتماد، مشارکت را مورد بررسی و سنجش قرار داده‌اند. دهقان و غفاری (۱۳۸۴) مقولاتی مانند مشارکت اجتماعی - فرهنگی، اعتماد اجتماعی (بین فردی و نهادی)، و بیگانگی اجتماعی را مورد بررسی و سنجش قرار دادند. آزاد ارمکی و امامی (۱۳۸۳) به بررسی مقولاتی چون وجود یا عدم وجود تبعیض در چند تشکل دانشجویی، میزان دخالت قدرت در این تشکل‌ها و به نوع رسیدن به توافق پرداخته‌اند. سراج زاده و جواهری (۱۳۸۰) هر چند مفهوم سرمایه اجتماعی را در کانون توجه خود قرار نداده‌اند اما به سنجش برخی از مولفه‌های سرمایه اجتماعی از جمله مشارکت اجتماعی و اعتماد نهادی پرداخته‌اند. محسنی تبریزی (۱۳۸۰) در پژوهش خود برخی از مولفه‌های سرمایه اجتماعی از جمله اعتماد و مشارکت اجتماعی را مورد سنجش قرار داده است. شارع‌پور (۱۳۸۰) هم در پژوهش خود قابلیت‌هایی مانند توان انجام کار گروهی، فهم فرهنگی، قابلیت بررسی و پذیرش عقاید مختلف را مورد بررسی قرار داد.

رابرت پاتنام در کتاب "بولینگ تنها" (۱۹۹۵) به هدف نمایاندن کاهش سرمایه اجتماعی در جامعه آمریکا نوشته است، و در آن به جنسیت به طور خاص به عنوان عاملی در ایجاد و نزول سرمایه اجتماعی توجه می کند و معتقد است که زنان در مکالمات و فعالیت های غیررسمی و انعطاف پذیر، مشارکت می کنند و بر این نکته تاکید می ورزد که مردان تسهیل گرانی هستند که باعث اتفاق افتادن پدیده ها در اجتماع می شوند، در حالی که پیوندهای اجتماعی غیررسمی بیشتر در بین زنان رایج است و بنابراین نتیجه گیری می کند که زنان سرمایه داران اجتماعی مشتاق تری نسبت به مردان هستند.

تحقیق دیگری تحت عنوان "کار و سرمایه اجتماعی" توسط استوان و همکاران (۲۰۰۱) با هدف بررسی نقش سرمایه اجتماعی افراد در کارایی آنها و این که چگونه خانواده و شبکه خویشاوندان و دوستان و همسایگان، نقش پیوند دهنده های اجتماعی افراد به شبکه رسمی بازار کار هستند. این تحقیق در سال ۲۰۰۳ با یک نمونه تصادفی ۱۱۵۰۰ نفری انجام شده است و نتایج نشان داده که اعتماد به خویشاوندان و هم چنین پیوندهای درون گروهی و برون گروهی نقش نیرومندی بر روی بدست آوردن شغل دارد و همچنین این تحقیق به طور ضمنی تاثیر سرمایه اجتماعی را در ایجاد فساد در بازار کار نمایان کرده است و این نشان می دهد که روابط غیررسمی رفتاری های هم ایجاد می کنند.

جین جاکوب (۱۹۶۱) برای نخستین بار کلمه سرمایه اجتماعی را مطرح ساخت و آن را شبکه های اجتماعی فشرده در محدوده های حومه قدیمی و مختلط شهری صورتی از سرمایه اجتماعی را تشکیل می دهند.

در سال ۱۹۸۸ این اصطلاح توسط جیمز کلمن جامعه شناس در معنای وسیع تری قرار گرفت. کلمه سرمایه اجتماعی را منابع و انرژی های نهفته در ذات روابط اجتماعی می داند این منابع شامل اعتماد، همدلی، تفاهم و ارزش های مشترک است که شبکه انسانی و اجتماعی را به هم متصل می سازد و امکان کارهای دسته جمعی را فراهم می سازد.

کلمه اجتماعی در عنوان سرمایه اجتماعی این است که این منابع درون شبکه های روابط قرار گرفته و شخصی نیستند. واژه سرمایه در این عنوان این است که ما را قادر می سازد ارزش ایجاد کنیم، کارها را انجام دهیم و به اهدافمان دست یابیم.

در تحقیقی که توسط زهره سمیعی در سال ۱۳۷۹ با عنوان تأثیر سرمایه های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خانواده بر روی موفقیت تحصیلی و شغلی فرزندان در تهران انجام گرفته که نتایج تحقیق بیانگر این مطالب است که از میان عوامل موثر بر موفقیت تحصیلی یکی از ابعاد سرمایه فرهنگی (آگاهی و اطلاعات) بیشترین تأثیر را داشته و کمترین تأثیر مربوط به یکی از ابعاد سرمایه اقتصادی دارایی می باشد و در بین بقیه عوامل جنس نیز در موفقیت تحصیلی تأثیر گذار است و سایر عوامل رابطه ای با موفقیت تحصیلی نشان نمی دهند در مورد متغیر شغلی مبین این واقعیت است که میزان موفقیت شغلی در مردان بیشتر از زنان است (محسنی پور: ۱۳۸۶:۴۰)

چارچوب نظری

مفهوم پردازی سرمایه اجتماعی عمدتاً مرهون مطالعات اندیشمندانی است که در ذیل به صورت مختصر به مرور آرای آنها در این زمینه می پردازیم.

«کلمن» سرمایه اجتماعی را به عنوان یکی از منابع حفظ و حمایت خانوادگی در نظر گرفته است. سرمایه اجتماعی روابطی است که بین افراد جامعه برقرار است. سرمایه انسانی پدر و مادر با سرمایه اجتماعی نهفته در روابط خانوادگی تکمیل می شود. سرمایه اجتماعی موجود در درون خانواده که باعث می شود سرمایه انسانی بزرگترها در دسترس فرزندان قرار گیرد و به نسل آینده منتقل شود. سرمایه اجتماعی دارای مفاهیم مختلف است که یک مفهوم آن سرمایه انسانی است که به معنی سرمایه گذاری برای پرورش انسانی فرهیخته، سالم و مطلع است. سرمایه انسانی شامل مراقبت های خانوادگی سال های قبل از آغاز آموزش پیش دبستانی برای دستیابی به بهداشت بهتر، سرمایه گذاری در آموزش رسمی دانشگاهی و کارآموزی پس از پایان تحصیلات مدرسه ای و سرمایه گذاری در اطلاعات بازار کار به منظور سهولت جست و جوی شغل است.

بورديو سرمایه اجتماعی را انباشت منابع بالفعل و بالقوه ای می داند که حاصل وجود شبکه ای نسبتاً پایدار از روابط کم و بیش نهادینه شده در بین افرادی است که با عضویت در یک

گروه ایجاد می‌شود (بورديو، ۱۹۹۲: ۵۱). کاربرد سرمایه اجتماعی نزد بورديو بر این درك استوار است که افراد چگونه با سرمایه‌گذاری بر روابط گروهی، وضعیت اقتصادی خود را در يك فضای اجتماعی سلسله‌مراتبی بهبود می‌بخشند. سرمایه اجتماعی از نظر بورديو ابزاری است که وضعیت گروه و در نتیجه فرد را بازتولید می‌کند (بورديو، ۱۳۸۱). از این جهت می‌توان رویکرد او را ابزاری و نهایتاً فردگرایانه نامید.

بیکر (۱۳۸۲) نیز در تعریف سرمایه اجتماعی را به منابع فراوانی که در میان یا از طریق شبکه‌های فردی یا سازمانی قابل دسترسی هستند اشاره دارد. این منابع شامل اطلاعات، ایده‌ها، راهنمایی‌ها، فرصت‌های کسب و کار، سرمایه مالی، قدرت، حمایت احساسی، خیرخواهی، اعتماد و همکاری می‌شود.

پانام نیز به تبع کلمن و بورديو سرمایه اجتماعی را از دیگر انواع سرمایه‌ها متمایز می‌کند و آن را به عنوان سازمانی اجتماعی می‌داند که مشتمل بر شبکه‌ای از روابط و تعاملات توأم با آگاهی و اعتماد اجتماعی است و با تسهیل‌کنش‌ها در ارتقاء کارایی سازمان و توسعه اقتصادی موثر واقع می‌شود (سعادت، ۱۳۸۵: ۲۰۳). وی سرمایه اجتماعی را اساس اعتبار جامعه می‌داند که از طریق اعتماد سازی، مردم را به تعاملات و تعلقات اجتماعی برای رسیدن به اهداف مشخص ترغیب می‌کند. همچنین، آن را مجموعه‌ای از مفاهیمی مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها می‌داند که موجب ایجاد ارتباط و مشارکت بهینه‌ی اعضای يك اجتماع شده و در نهایت منافع متقابل آنان را تأمین خواهد کرد. وی سرمایه‌ی اجتماعی را به عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به توسعه‌ی سیاسی و اجتماعی در نظام‌های مختلف سیاسی می‌داند (شارع‌پور، ۱۳۸۱).

وی عناصر اساسی سرمایه اجتماعی را، تعهد و اعتماد متقابل، ارزش‌ها و هنجارهای مشترک، احساس تعلق، صداقت و تعاملات اجتماعی می‌داند. از نظر وی، سرمایه اجتماعی از سه مولفه اساسی برخوردار است که عبارتند از:

- شبکه‌ها: او با تفکیک شبکه‌های افقی یا (مساوات طلب) از شبکه‌های عمومی یا (انحصار طلب)، نوع دوم را فاقد توان برقراری اعتماد و هنجارهای همیاری معرفی می‌نماید. از نظر او شبکه‌های افقی در قالب مشارکت‌های مدنی (انجمن‌ها، احزاب و...) به دلیل ارائه چارچوب فرهنگی برای همکاری، مواد هنجارهای اعتماد همیاری هستند.

- هنجارهای همیاری: پاتنام در تعریف هنجارهای همیاری به دو نوع متوازن و تعمیم یافته اشاره می‌نماید. در نوع متوازن با مبادله هم زمان چیزهایی با ارزش برابر، مانند موقعی که همکارها روزهای تعطیلشان را با هم عوض می‌کنند، مواجه هستیم. اما در نوع تعمیم یافته رابطه تبادلی مداومی در جریان است که در همه حال یک طرفه و غیر متوازن است. اما انتظارات متقابلی ایجاد می‌کند مبنی بر این که سودی که اکنون اعطا شده باید در آینده بازپرداخت گردد.

- اعتماد: از دیگر مولفه‌های سرمایه اجتماعی اعتماد است. اعتماد از عناصر ضروری برای تقویت همکاری بوده که در یک جامعه کوچک از طریق آشنایی نزدیک با دیگران حاصل می‌شود. اما در جوامع بزرگ تر و پیچیده تر یک اعتماد غیر شخصی تر یا شکل غیرمستقیمی از اعتماد ضرورت می‌یابد. وی در بحث اعتماد با توجه به شعاع اعتماد به دو نوع شخصی و اجتماعی اشاره می‌کند و نوع دوم یعنی اعتماد اجتماعی را که بعضاً اعتماد تعمیم یافته نیز نامیده می‌شود، سودمند تر برای جامعه می‌داند. (توسلی، موسوی، ۱۳۸۴: ۱۵-۱۷).

فوکویاما یکی از منابع حائز اهمیت سرمایه اجتماعی در سطح جهان را، خانواده می‌داند اما ساختار خانواده جامعه از جامعه ای به جامعه دیگر تفاوت می‌کند. سرمایه اجتماعی از نظر او به عنوان یک پدیده جامعه شناختی مورد توجه قرار است. به نظر او، سرمایه اجتماعی با شعاع اعتماد ارتباط تنگاتنگی دارد. هر چه شعاع اعتماد در یک گروه اجتماعی گسترده‌تر باشد، سرمایه‌ی اجتماعی نیز بیشتر خواهد بود و به تبع آن میزان همکاری و اعتماد متقابل اعضای گروه نیز افزایش خواهد یافت. فوکویاما منابع ایجادکننده‌ی سرمایه‌ی اجتماعی را این‌گونه فهرست می‌کند:

- هنجارهایی که به لحاظ نهادی ساخته شده‌اند و منتج از نهادهای رسمی مانند دولت و نظام‌های قانونی هستند.

- هنجارهایی که خودجوش بوده و برخاسته از کنش‌های متقابل اعضای یک جامعه هستند.
- ساخت‌مندی‌های برون‌زاد که برخاسته از اجتماعی غیر از اجتماع مبدأ خودشان بوده و می‌توانند از ایدئولوژی، فرهنگ و تجربه‌ی تاریخی مشترک نشأت گیرند.

- هنجارهایی که از طبیعت ریشه گرفته‌اند مانند، خانواده، نژاد و قومیت (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۰۷ - ۸۷).

لین مفهوم سرمایه اجتماعی را به مثابه منابع نهفته در ساختار اجتماعی تعریف می‌کند که با کنش‌های هدفمند قابل دسترس برای افراد است (لین، ۱۹۹۹: ۷). مباحث لین (۱۹۹۹) صرفاً بر منافع فردی سرمایه اجتماعی متمرکز است و سرمایه اجتماعی را در درجه اول امری فردی می‌داند که افراد با انگیزه کسب سود برای خود اقدام به سرمایه‌گذاری در روابط اجتماعی می‌کنند. اگرچه ممکن است به زعم لین مانند سرمایه انسانی، سرجمع این دارایی‌های ارتباطی به نفع جامعه نیز تمام شود.

سرمایه اجتماعی در مباحث کلمن به گونه‌ای متفاوت از نظرات بوردیو و لین دنبال می‌شود. به اعتقاد او سرمایه اجتماعی بخشی از ساختار اجتماعی است که به کنشگر اجازه می‌دهد تا با استفاده از آن به منافع خود دست یابد (کلمن، ۱۳۷۷: ۴۶۲ - ۴۵۸). تأکید کلمن بر منافع فردی سرمایه اجتماعی متأثر از نظریه انتخاب عقلانی است. از طرف دیگر، او سرمایه اجتماعی را جنبه‌ای از ساخت اجتماعی معرفی می‌کند که شامل مؤلفه‌های اعتماد، تعهدات و انتظارات متقابل، کانال‌های اطلاع‌رسانی، و هنجارها و ضمانت‌های اجرایی موثر است که انواع خاصی از رفتار را تشویق کرده یا مانع می‌شود (کلمن، ۱۹۸۸).

روش تحقیق

روش کلی این تحلیل مبتنی بر داده‌های استخراج‌شده از یک پیمایش میدانی است که در آن به بررسی میزان تأثیر سرمایه اجتماعی بر پیشرفت تحصیلی است. به این منظور، برای اندازه‌گیری متغیرهای اصلی تحقیق یعنی سرمایه اجتماعی و پیشرفت تحصیلی و همچنین متغیرهای زمینه‌ای سن و جنس و مذهب و ... از روش پیمایش پرسشنامه‌ای استفاده شده است. جامعه‌ی آماری این مطالعه مردم شهرضا از شهرستانهای استان اصفهان است. بنابر سرشماری مرکز آمار ایران، جمعیت شهرستان شهرضا در سال ۱۳۸۵ برابر با ۱۴۳۷۶۸ نفر بوده است که از این میزان ۳۸۴ نفر بر اساس فرمول کوکران به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند و از آنها سوال

به عمل آمد. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه است که بین اقشار مختلف توزیع شده است. پرسشنامه مورد استفاده در مرحله پیش‌آزمون، اعتبار ابزار مورد تأیید قرار گرفت و نمره‌ی آلفای کرونباخ پرسشنامه ۸۱ درصد به‌دست آمد. داده‌های گردآوری شده ابتدا در قالب آماره‌های توصیفی، و سپس به منظور بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر پیشرفت تحصیلی از روش ضریب همبستگی استفاده شد.

فرضیه‌های تحقیق

- فرضیه شماره ۱: بین جنس افراد و میزان سرمایه اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.
- فرضیه شماره ۲: بین تأهل افراد و میزان سرمایه اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.
- فرضیه شماره ۳: بین سطح تحصیلات افراد و میزان سرمایه اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.
- فرضیه شماره ۴: بین میزان پیشرفت تحصیلی افراد و سرمایه اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.
- فرضیه شماره ۵: بین طبقه اجتماعی افراد و میزان سرمایه اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.
- فرضیه شماره ۶: بین گرایش‌های مذهبی افراد و میزان سرمایه اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.
- فرضیه شماره ۷: بین نحوه گذران اوقات فراغت افراد و میزان سرمایه اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.

یافته‌های تحقیق

در این بخش ابتدا رابطه متغیرهای زمینه‌ای با سرمایه اجتماعی و سپس ارتباط متغیرهای اصلی پژوهش با همدیگر مورد سنجش قرار گرفته و از طریق همبستگی پیرسون به طور جزئی رابطه بین میزان پیشرفت تحصیلی افراد، طبقه اجتماعی، گرایش‌های مذهبی افراد و نحوه گذران اوقات فراغت افراد با میزان سرمایه اجتماعی سنجیده شده است.

فرضیه شماره ۱: بین جنس افراد و میزان سرمایه اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۱) رابطه بین نوع جنس افراد با سرمایه اجتماعی آنها

جنسیت	تعداد	میانگین	انحراف معیار	مقدار T	درجه آزادی	سطح معناداری	واریانس
مرد	۱۶۳	۳/۰۱	۰/۵۰	-۲/۲۲	۳۸۱	۰/۰۲۷	برابر
زن	۲۱۹	۳/۱۲	۰/۴۵				

مقایسه میانگین میزان سرمایه اجتماعی بر حسب جنس در جدول فوق ارائه شده است. بر اساس نتایج این جدول میانگین نمره سرمایه اجتماعی برای مردان ۳/۰۱ و برای زنان ۳/۱۲ است و این با توجه به مقدار T به دست آمده (۲/۲۲-) معنادار است (۰/۰۲۷). و بیانگر آن است که میانگین سرمایه اجتماعی در میان زنان و مردان تفاوت معناداری با یکدیگر دارد و زنان دارای سرمایه اجتماعی بالاتری نسبت به مردان هستند.

فرضیه شماره ۲: بین تأهل افراد و میزان سرمایه اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۲) رابطه وضعیت تأهل افراد با سرمایه اجتماعی آنها

وضعیت تأهل	تعداد	میانگین	انحراف معیار	مقدار T	درجه آزادی	سطح معناداری	واریانس
متاهل	۱۵۱	۳/۲۱	۰/۴۹	۳/۰۴	۳۸۴	۰/۰۰۳	برابر
مجرد	۲۳۵	۳/۳۴	۰/۴۶				

مقایسه میانگین میزان سرمایه اجتماعی برحسب وضعیت تاهل در جدول شماره (۲) ارائه شده است. براساس نتایج جدول فوق میانگین سرمایه اجتماعی برای افراد متاهل ۳/۲۱ و برای افراد مجرد ۳/۳۴ است و مقدار T بدست آمده (۳/۰۴) معنادار است (۰/۰۰۳) و بیانگر آن است که میانگین سرمایه اجتماعی در میان افراد مجرد و متاهل تفاوت معناداری با یکدیگر دارد و سرمایه اجتماعی افراد مجرد بالاتر است.

فرضیه شماره ۳: بین سطح تحصیلات افراد و میزان سرمایه اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.

جدول (۳) رابطه میزان تحصیلات افراد با سرمایه اجتماعی آنها

متغیر	ابعاد	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین مجدورات درون گروهی	میانگین مجدورات برون گروهی	F	Sig
تحصیلات	بی سواد	۹	۴/۰۲	۰/۴۵	۰/۴۳	۰/۲۲	۱/۹۱	۰/۰۹
	ابتدایی	۳۲	۳/۷۶	۰/۴۵				
	راهنمایی	۵۴	۳/۷۸	۰/۵۰				
	دیپلم	۱۶۵	۳/۶۶	۰/۴۶				
	فوق دیپلم ولیسانس	۱۱۹	۳/۶۶	۰/۴۸				
	فوق لیسانس و بالتر	۱۱	۳/۲۶	۰/۵۱				
	کل	۳۸۳	۳/۶۸	۰/۴۸				

نتایج جدول شماره (۳) نشان می‌دهد که براساس میزان f بدست آمده میزان سرمایه اجتماعی افراد پاسخگو برحسب تحصیلات آنها متفاوت نیست و سطح معناداری عدد (۰/۰۹۱) است که این عدد بزرگتر از ۵ درصد می‌باشد. بنابراین رابطه معناداری بین سطح تحصیلات و سرمایه اجتماعی افراد وجود ندارد. همچنین نتایج جدول فوق گویای این واقعیت است که بیشترین سطح تحصیلات پاسخگویان در طیف دیپلم تا لیسانس قرار دارند.

فرضیه شماره ۴: بین میزان پیشرفت تحصیلی افراد و سرمایه اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.

براساس نتایج حاصله از تحلیل رگرسیون که در ذیل آمده است، سطح معناداری ($\text{sig}=0/000$) برابر صفر است و این عدد کمتر از ۰/۰۵ است. این نشان می‌دهد که رابطه بین دو متغیر مستقل و وابسته معنی‌دار است و می‌توان گفت که بین میزان پیشرفت تحصیلی افراد و سرمایه اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد این نتایج حاصل از نمونه را می‌توان با اطمینان ۹۵٪ به جامعه آماری تحقیق تعمیم داد. همچنین در جدول زیر مقدار R^2 ، برابر با ۰/۰۲۷ است که نشان می‌دهد، ۲/۷ درصد تغییرات سرمایه اجتماعی به میزان پیشرفت تحصیلی افراد مربوط است و بقیه به سایر عوامل بستگی دارد و مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۱۰۳ است، که شدت رابطه سرمایه اجتماعی با پیشرفت تحصیلی را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۴) رابطه میزان پیشرفت تحصیلی افراد و سرمایه اجتماعی آنها

متغیر	بتا (Beta)	B	آنالیز واریانس		ضریب ضریب همبستگی چندگانه (R)
			sig	(کمیت F)	
پیشرفت تحصیلی	-۰/۱۴۴	-۰/۰۶۵	۰/۰۰۶	۷/۷۰۱	۰/۰۲۷

فرضیه شماره ۵: بین طبقه اجتماعی افراد و میزان سرمایه اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.

نتایج حاصله از تحلیل رگرسیون جدول زیر نشان می‌دهد که سطح معناداری ($\text{sig}=0/224$) که بیشتر از $0/05$ بوده این فرضیه تایید نمی‌کند و نمی‌توان نتایج حاصل از نمونه را با اطمینان 95% به جامعه آماری تعمیم داد. همچنین در جدول زیر مقدار R^2 ، برابر با $0/001$ است که نشان می‌دهد، $0/1$ درصد تغییرات سرمایه اجتماعی به طبقه اجتماعی مربوط است و بقیه به عوامل دیگر بستگی دارد. به عبارت دیگر، بین طبقه اجتماعی افراد و میزان سرمایه اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود ندارد.

جدول شماره ۵) رابطه بین طبقه اجتماعی افراد و سرمایه اجتماعی آنها

متغیر	بتا (Beta)	B	آنالیز واریانس		ضریب	ضریب همبستگی چندگانه (R)
			(کمیت F)	sig		
طبقه اجتماعی	0/052	0/078	1/317	0/224	0/001	0/042

فرضیه شماره ۶: بین گرایش‌های مذهبی افراد و میزان سرمایه اجتماعی آنها رابطه معناداری وجود دارد.

براساس نتایج حاصله از تحلیل رگرسیون که در ذیل آمده است، سطح معناداری ($\text{sig}=0/000$) است که کمتر از $0/05$ است. این نشان می‌دهد فرضیه تایید می‌شود بدین معنی که بین گرایش‌های مذهبی افراد میزان سرمایه اجتماعی آنها ارتباط وجود دارد. به عبارت دیگر، بالا بودن گرایش مذهبی افراد باعث افزایش میزان سرمایه اجتماعی آنان خواهد بود. بنابراین می‌توان نتایج حاصل از نمونه را با اطمینان 95% به جامعه آماری تعمیم داد. مقدار

ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۲۱ است، که شدت رابطه سرمایه اجتماعی با گرایش مذهبی را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۶) رابطه بین گرایش‌های مذهبی افراد و سرمایه اجتماعی آنها

متغیر	بتا (Beta)	B	آنالیز واریانس		ضریب تعیین (R^2)	ضریب همبستگی چندگانه (R)
			sig	(کمیت F)		
گرایش‌های مذهبی	۰/۲۲۲	۰/۱۲۷	۰/۰۰	۱۹/۳۴	۰/۰۳۳	۰/۲۱

فرضیه شماره ۷: بین نحوه گذران اوقات فراغت افراد و میزان سرمایه اجتماعی آنها رابطه

معناداری وجود دارد.

براساس نتایج حاصله از تحلیل رگرسیون که در ذیل آمده است، سطح معناداری (sig=0/303) برابر ۰/۳۰۳ است و بیشتر از ۰/۰۵ است، این نشان می‌دهد که رابطه بین دو متغیر مستقل و وابسته معنی‌دار نیست و فرضیه تایید نمی‌شود و نمی‌توان نتایج حاصل از نمونه را با اطمینان ۹۵٪ به جامعه آماری تعمیم داد. همچنین در جدول زیر مقدار R^2 ، برابر با ۰/۰۰۳ است که نشان می‌دهد، ۰/۳ درصد تغییرات سرمایه اجتماعی به نحوه گذران اوقات فراغت مربوط است و بقیه به عوامل دیگر بستگی دارد مقدار ضریب همبستگی چندگانه R برابر با ۰/۱۱۳ است، که شدت رابطه سرمایه اجتماعی نحوه گذران اوقات فراغت را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۵) رابطه بین نحوه گذران اوقات فراغت افراد و سرمایه اجتماعی آنها

متغیر	بتا (Beta)	B	آنالیز واریانس		ضریب ضریب	ضریب همبستگی
			(F کمیت)	sig		
نحوه گذران اوقات فراغت	۰/۰۵۴	۰/۰۲۱	۱/۰۶۵	۰/۳	۰/۰۰۳	چند گانه (R) ۰/۰۵۴

نتیجه گیری و پیشنهادات

به نظر پوتنام سرمایه اجتماعی در خانواده ناشی اعتماد متقابل پدید می آید. به نظر می رسد در سطح کلان یعنی جامعه نیز وضعیت این گونه باشد. بورديو نیز در تحلیل خود از سرمایه اجتماعی، خانواده را مهمترین عامل تعیین میزان سرمایه اجتماعی افراد می داند و خانواده های با ارتباطات بالا دارای سرمایه اجتماعی بهتر هستند و آن را به نسل های آتی خود انتقال می دهند. سرمایه اجتماعی برای بروز و ظهور نیازمند شرایط گوناگونی است، می توان با شناسایی عوامل تاثیرگذار بر آن در جهت ظهور و افزایش آن گام برداشت. در برخی کشورها به دلیل وجود سرمایه های اجتماعی بسیار بالا، زمینه برای تفاهم، اعتماد و یک پارچگی مردم در آن جامعه فراهم می شود و در چنین کشورهایی به دلیل وجود سرمایه اجتماعی، مردم تعاملات و مراودات نزدیک و قوی با هم دارند و به همین دلیل، نظام اجتماعی؛ از هرگونه آسیب، تخریب و از هم گسیختگی در امان می ماند در چنین جوامعی، ارزش هایی همچون صداقت، تعاون، همکاری، اعتماد و اتحاد، در بالاترین سطح خود قرار دارد و به همین دلیل است که موجب تسهیل کنش های اجتماعی در عرصه جامعه می شود.

همانگونه که اشاره شد سرمایه اجتماعی مجموعه ای از منابع و ذخایر ارزشمندی است که به صورت ذاتی و نهفته در روابط اجتماعی گروه های نخستین، ثانوی و در سازمان اجتماعی جامعه (نهادی های رسمی و غیر رسمی) وجود دارد. برخی از این ذخایر ارزشمند عبارتند از: صداقت، حسن تفاهم، همدردی، دوستی، دلسوزی، همبستگی و.... که از طریق فرایند ایجاد

ارتباط و اعتماد در شبکه‌های ارتباطی در جامعه وجود دارند و این سرمایه به قول بوردیو قابلیت تبدیل به سرمایه اقتصادی و دیگر سرمایه‌ها را دارد. اما آنچه در این بررسی هدف محققان بود رابطه‌ای است که بین میزان سرمایه اجتماعی افراد و پیشرفت تحصیلی آنها وجود دارد. غالباً چنین گفته می‌شود که پیشرفت تحصیلی دارای دستاوردهای متعددی است که از آن جمله می‌توان به توسعه جوامع، ایجاد رویکرد مثبت به آینده و تقویت روحیه امیدواری و نشاط برای آینده بهتر، پاسخ دادن به پرسش‌های بنیادین و عمیق انسان در زندگی، ایجاد حس همدلی، همبستگی و انسجام در جامعه (که از مصادیق سرمایه اجتماعی اند) اشاره کرد. معنادار بودن ضریب همبستگی بین میزان پیشرفت تحصیلی افراد و سرمایه اجتماعی با سطح معناداری ($sig=0/000$) گویای این بحث است که می‌توان با اطمینان زیادی نتیجه حاصل از نمونه آماری را به جامعه آماری تعمیم داد. نیاز به شناختن جایگاه خود و جهان اطراف که به صورت گرایش‌های دینی و مذهبی در افراد جامعه بروز پیدا می‌کند دارای رابطه معناداری با متغیر اصلی پژوهش یعنی سرمایه اجتماعی است. از این رو، اعتقادات دینی و مذهبی همواره برآند تا ضمن فراهم آوردن معنا در زندگی بشر، مسایل مربوط به پیشرفت فردی را حل و نقش اجتماعی مهمی را برای افراد ایفا کنند که مهمترین آن ایجاد سرمایه اجتماعی است و از آن طریق به آرمان‌های مشترک، وفاق و انسجام اجتماعی، انگیزه‌های قوی برای پیشرفت، کسب افتخارات فزاینده، اعتماد، صداقت و احترام متقابل افراد جامعه نسبت به همدیگر، به منظور پویایی جامعه کمک می‌کند. بنابراین به نظر می‌رسد که گرایش‌های دینی و اعتقادی نقش بسزایی در ایجاد و تکوین سرمایه اجتماعی دارند.

در نهایت سطح معناداری بالای ۵ درصد برای دو متغیر طبقه اجتماعی و نحوه گزران اوقات فراغت با سرمایه اجتماعی؛ نشان دهنده نبود رابطه معنادار بین این متغیرهاست. به طوری که در بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای نتیجه متفاوتی را نشان می‌دهد. از جمله؛ در رابطه جنسیت

با سرمایه اجتماعی مشاهده شد که میانگین سرمایه اجتماعی در میان زنان و مردان تفاوت معناداری با یکدیگر دارد و زنان دارای سرمایه اجتماعی بالاتری نسبت به مردان هستند. مقایسه میانگین میزان سرمایه اجتماعی برحسب وضعیت تاهل در افراد گویای این اصل است که میانگین سرمایه اجتماعی در میان افراد مجرد و متأهل تفاوت معناداری با یکدیگر دارد و سرمایه اجتماعی افراد مجرد بالاتر است. همچنین نتایج بدست آمده میزان سرمایه اجتماعی افراد را برحسب تحصیلات آنها تفاوت معناداری ندارد. از آنجا که تمامی پدیده‌های اجتماعی چند بعدی و چند لایه هستند، لذا یک سو نگری و سنجش چند متغیر به عنوان متغیرهای اصلی و تأثیرگذار به آنها مشکلی را حل نمی‌نماید. بنابراین ضروری است که ابعاد متعدد مساله توسط اندیشمندان بررسی و کنکاش دقیق صورت گیرد تا بتوان راهکارهایی مناسب ارائه نمود. از این روی متناسب با نتایج پژوهش می‌توان راهکارهایی چند به نهادها و افراد مرتبط با این پدیده پیشنهاد داد که از آن جمله می‌توان آگاهی دادن به مردم و مسؤلان از نتایج مثبت پیشرفت تحصیلی که تأثیر گذار بر سرمایه اجتماعی جامعه است، اشاره کرد.

منابع

- آزاد ارمکی، تقی و یحیی امامی (۱۳۸۳) تکوین حوزه عمومی و گفتگوی عقلانی (بررسی موردی چند شکل دانشجویی)،
از کیا مصطفی و غلامرضا غفاری، (۱۳۸۴). جامعه شناسی توسعه تهران. انتشارات نشر کلمه.
مجله جامعه شناسی ایران، دوره پنجم، شماره ۱
الوانی، سید مهدی و شیروانی، علیرضا، (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی (مفاهیم، نظریه‌ها و کاربرد)،
انتشارات مانی، اصفهان، چاپ اول.
بوردیو، پی یر، ۱۹۹۲، شکل سرمایه ترجمه کیان تاج بخش، نشر شیراز، تهران

بورديو، پير، (۱۳۸۰)، نظريه کنش، دلايل عملي و انتخاب عقلاني، ترجمه مرتضی مردی‌ها، انتشارات نقش و نگار، تهران، چاپ اول

بورديو، پير (۱۳۸۱) نظريه کنش، ترجمه مرتضی مردی‌ها، چاپ دوم، تهران، انتشارات نقش و نگار.

پاتنام، رابرت، (۱۳۸۴)، جامعه برخوردار، سرمایه اجتماعی و زندگی عمومی، چاپ شده در تاجبخش، کیان، سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه، مترجمان افشین خاکباز، حسن پویان؛ نشر شیرازه، تهران

تاجبخش، کیان. ۱۳۸۴؛ سرمایه اجتماعی ترجمه حسن پویان، نشر شیرازه. تهران
تاجبخش، کیان، (۱۳۸۴)، سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، نشر شیرازه، تهران، چاپ دوم.

توسلی، غلامعباس و مرضیه موسوی (۱۳۸۴) مفهوم سرمایه از نظریات کلاسیک و جدید، نامه ی علوم اجتماعی، شماره بیست و ششم

خیرالله پور، اکبر (۱۳۸۳). بررسی عوامل اجتماعی موثر بر سلامت روانی با تاکید بر سرمایه اجتماعی "مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی: دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جامعه‌شناسی

سعادت، رحمان (۱۳۸۵)، تخمین سطح و توزیع سرمایه اجتماعی استان‌ها، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ششم

شارع‌پور، محمود (۱۳۸۱). فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن، نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران، شماره ۳.

عبداللهی، محمد و میرطاهر موسوی (۱۳۸۶)، سرمایه اجتماعی در ایران، وضعیت موجود، دورنمای آینده و امکان‌شناسی گذار، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره بیست و پنج

فاین، بن (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی، اقتصادی سیاسی و دانش اجتماعی در طلیعه هزاره سوم، ترجمه محمد کمال سرورریان، نشر پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران

فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹)، پایان نظم، بررسی سرمایه اجتماعی و حفظ آن، ترجمه غلامعباس توسلی، نشر جامعه ایرانیان، تهران.

فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹) پایان نظم، مترجم غلامعباس توسلی، تهران، چاپ اطلس. کتابی، محمود، محمدگنجی، یعقوب احمدی و رضا معصومی (۱۳۸۳) دین، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی فرهنگی، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، جلد هفدهم، شماره دوم کلمن، جیمز (۱۳۸۱)، بنیادهای نظریه اجتماعی، ترجمه منوچهر صبوری کاشانی، تهران: نشر نی.

محسنی پور، پروانه. ۱۳۸۶؛ بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی خانواده بر موفقیت تحصیلی دانش آموزان دبیرستان شهر اصفهان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهاقان
موسوی خامنه، مرضیه (۱۳۸۳). سرمایه اجتماعی و سلوک اجتماعی (پيامدهای مدنی سرمایه اجتماعی در مدارس)، پایان نامه مقطع دکتری، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، راهنما: توسلی، غلامعباس

ناطق پور، محمد جواد و فیروزآبادی، سید احمد (۱۳۸۴)، سرمایه اجتماعی و عوامل موثر بر شکل گیری آن در شهر تهران، مجله جامعه شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۴.
نوغانی، محسن و دیگران (۱۳۸۷)، کیفیت زندگی شهروندان و رابطه آن با سرمایه اجتماعی در شهر مشهد، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، شماره اول، بهار و تابستان.

وحید فریدون، صمد کلانتری و ابوالقاسم فاتحی (۱۳۸۳) رابطه سرمایه اجتماعی با هویت اجتماعی دانشجویان، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، جلد هفدهم، شماره دوم

Bourdieu, P. And J.C. Passeron (1992) *Reproduction In Education, Society And Culture*, London: Sage

Coleman, J. (1988) "Social Capital In The Creation Of Human Capital", *American Journal Of Sociology*, 94 (Supplement), Pp: S95- S120

Fild, John, (2003), *Social Capital*, Published By Rutledge, London, UK.

Fukuyama, Francis, (1999) , *Social Capital And Civil Society Is Accessible At*
<http://Prospect.org/V4/13/Putnam-r.html>

Fukuyama, Francis,(2002), *Social Capital And Development:The Coming Agenda*, SAIS Review, Vol.XXII. No, 1.

- Putnam, R. (2001) "Social Capital: Measurement And Consequences" Kennedy School Of Government, Harvard University.
[Http://Www.Oecd.Org/Cer/Obj1](http://www.oecd.org/cer/obj1)
- Putnam, R. And K.A. Goss (2002) "Introduction" In Democracies In Flux: The Evaluation Of Social Capital In Contemporary Socially, R. Putnam (Ed.) Oxford University Presses.
- Stone, W.(2001), Measuring Social Capital: Towards A Theoretically Informed Measuring Framework To Researching Social Capital In Family And Community, Australian Institute Of Family Studies.

